

Úvod do metodiky stanovení výše bezdůvodného obohacení – II

Calculation Methodology of Baseless Enrichment Part IInd

ABSTRAKT: Cílem tohoto příspěvku, jenž navazuje na příspěvek z minulého čísla, je nastínění platné právní úpravy, vztahující se k bezdůvodnému obohacení, dle nyní platného občanského zákoníku, zákona č. 89/2012 Sb., její komparace se zněním předchozím a důsledky v rámci této problematiky. Snahou je poukázat na inkorporaci nových ustanovení, která reflektují na rozhodovací praxi soudů. Závěrem tohoto příspěvku by mělo být poukázáno na snahu zákonodárců rozšířit pravomoci a posílit jistotu ochuzených, s důrazem na dobré mravy, slušnost a spravedlnost. V dalším příspěvku budou uvedeny praktické ukázky ze stavebnictví.

KLÍČOVÁ SLOVA: nový občanský zákoník, porovnání, bezdůvodné obohacení, právo, princip

ABSTRACT: The aim of this article is show the current legislation relating baseless enrichment, according to the current Civil Code, Law No. 89/2012 Coll., a comparison of its consequences the context of this issue. The aim is to highlight the incorporation of new provisions that reflect the decision-making practice of the courts. Finally, this post should be made to the efforts legislators to extend the powers and strengthen the security of impoverished, with a focus on good manners, decency and justice. In the next article will be shown practice exercise from the building area.

KEY WORDS: the new Civil Code, comparison, baseless enrichment, law, principle

1. ÚVOD

Legislativní úprava občanského zákoníku, platná do konce roku 2013, byla bez větších úprav platná od roku 1964. Bezdůvodnému obohacení se zde věnovala celá třetí hlava předchozího občanského zákoníku, zákona č. 40/1964 Sb.

Skutečnou soukromoprávní kodifikací je ale až nový občanský zákoník – zákon č. 89/2012 Sb., přijatý roku 2012 s účinností od 1. 1. 2014. Ve Sbírce zákonů však nebyl vyhlášen pouze tento zákon, ale také zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích, a zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém. Tento „nový“ občanský zákoník se rozsáhleji věnuje problematice bezdůvodného obohacení v ustanoveních § 2991–§ 3005. Při aplikaci těchto ustanovení musíme mít na mysli, že se nový občanský zákoník řídí myšlenkou: vše je dovoleno, co není zakázáno.

Obecně je vydání bezdůvodného obohacení spojováno s tím, že nebylo nabyto spravedlivým způsobem, kdy „obdobně stanovuje úprava švýcarská o neospravedlněném způsobu (ungerechtfertigte Weise) obohacení, nizozemská poukazuje na neospravedlněné (ongerechtvaardigd) obohacení, italský nebo portugalský zákoník vylučují bezdůvodnost obohacení, je-li pro ně spravedlivý důvod (giusta causa, causa justificativa), apod.“¹⁾

¹⁾ Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku. [Online]. 2014 [cit. 2014-03-01]. Dostupný z: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-k-ZOK.pdf>>

2. DEFINICE BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ

Definice bezdůvodného obohacení, jednotlivé pojmy a jejich provázanost, příklady bezdůvodného obohacení a mnoho jiných, byly rozvedeny v minulém článku „Úvod do metodiky stanovení výše bezdůvodného obohacení – I“. Není proto účelem tohoto příspěvku jeho definování, ale jeho komparování v rámci nové právní úpravy.

Nicméně pro přehlednost bych ráda uvedla citát, který bezdůvodné obohacení výstižně charakterizuje. „Právo na vydání bezdůvodné obohacení stojí vedle práva na náhradu škody. Obojí se liší v tom, že pro náhradu škody má význam, že někomu vznikla škoda, že někdo ztratil na svém jmění. Pro bezdůvodné obohacení má naopak význam, že někomu do jeho jmění něco přibylo, že získal určitou hodnotu. Nabytí majetkové hodnoty je bezdůvodným obohacením, pokud pro obohacení nebyl řádný důvod.“²⁾

3. LEGISLATIVNÍ ZMĚNY

Ustanovení nového občanského zákoníku jsou porovnávána v následující kapitole s příslušným paragrafem starého občanského

Dodáno autorkou do redakce 25. 3. 2013. • Recenzní řízení od 26. 3. 2013 do 25. 11. 2015.

Mgr. Ing. Jana Klišová, Vysoké učení technické v Brně, Ústav soudního inženýrství, Purkyňova 464/118, 612 00 Brno, e-mail: jana.klisova@usi.vutbr.cz

zákoníku. Kurzívou je uvedeno je znění příslušných odstavců v novém občanském zákoníku. Podtrhané části vět mají čtenáře upozornit na meritum věci.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

§ 451, § 454

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 2991 [Rekodifikace]

(1) Kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohatí, musí ochuzenému vydat, oč se obohatil.

(2) Bezdůvodně se obohatí zvláště ten, kdo získá majetkový prospěch plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám.

Výše uvedený § 2991 odst. 1 nese celkem zásadní odlišnost oproti stávajícímu občanskému zákoníku, kde stávající formulaci „bez právního důvodu“ nahradil formulací „bez spravedlivého důvodu“. Je zde možné pozorovat rozšíření původního pojmu, neboť ne vždy se jedná o bezdůvodné obohacení s právním důvodem.

Ustanovení § 2991 odst. 2 pak pouze demonstrativně popisuje možné vzniky bezdůvodného obohacení, oproti „starému“ občanskému zákoníku, kde byl výčet úplný.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

–

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 2992 [Rekodifikace]

Byl-li splněn dluh, a to i předčasně, nebylo-li uplatněno právo, ač uplatněno být mohlo, nebo učinila-li jedna osoba něco ve svém výlučném a osobním zájmu či na vlastní nebezpečí, nevzniká povinnost obohacení vydat; to platí i v případě, že jedna osoba obohatí druhou s úmyslem ji obdarovat nebo obohatit bez úmyslu právně se vázat.

Tento odstavec obsahuje ustanovení, kdy bezdůvodné obohacení vydání nepodléhá. Výslovně také uvádí, že bezdůvodné obohacení nevzniká, pokud bylo plněno před stanovenou lhůtou.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

§ 457

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 2993 [Rekodifikace]

Plnila-li strana, aniž tu byl platný závazek, má právo na vrácení toho, co plnila. Plnily-li obě strany, může každá ze stran požadovat, aby jí druhá strana vydala, co získala; právo druhé strany namítnout vzájemné plnění tím není dotčeno. To platí i v případě, byl-li závazek zrušen.

Ustanovení nese další rysy liberálních důvodů, díky kterým se osoba osvobozuje od povinnosti věc vydat. Od úpravy zákona č. 40/1964 Sb., se toto ustanovení fakticky neliší, pouze zakotvuje výslovně právo pro ochuzeného uplatňovat navrácení bezdůvodného obohacení, na základě plnění nedluhu (plněním bez platné smlouvy).

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

–

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 2994

Dal-li někdo neoprávněně věc k užívání nebo požívání jinému, aniž ten byl v dobré víře, má vlastník nebo spoluvlastník věci vůči uživateli nebo poživateli právo na náhradu.

Součástí nové právní úpravy je i toto ustanovení, které je reakcí na chybějící legislativu zákona č. 40/1964 Sb. Ochuzená osoba se tedy může nově domáhat náhrady bezdůvodného obohacení i po třetích osobách, ke kterým se předmět bezdůvodného obohacení dostal.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

§ 456

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 2995 [Rekodifikace]

Vedlo-li plnění k obohacení třetí osoby, vydá je ochuzenému, jen pokud byl ochuzený k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl svéprávný.

V této právní úpravě můžeme pozorovat zavedení nové terminologie, konkrétně označení subjektů, jako ochuzený a obohacený (viz. § 2999), která nahrazuje dosavadní označení stran. V komparaci se starou právní úpravou (§ 456, zákona č. 40/1964 Sb.) se zákon nově nedotýká těch případů, kdy sice je známo bezdůvodné obohacení, ale není znám ochuzený. Obecně lze říci, že povinnost vydat bezdůvodné obohacení bylo inkorporováno do ustanovení § 2991, zákona č. 89/2012 Sb.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

–

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 2996

Měl-li dlužník plnit jedno z více volitelných plnění a poskytl-li jich omylem více, záleží na jeho vůli, co bude žádat zpět. Měl-li však právo volby věřitel, může se dlužník domáhat toho, aby věřitel provedl volbu; neprovede-li věřitel volbu bez zbytečného odkladu, lze se domáhat, aby prohlášení jeho vůle nahradil soud.

Nové ustanovení občanského zákoníku reflektuje na situace, kdy existovalo více závazků k jedné osobě a mohlo tak nastat více plnění, kde některé nebyly oprávněné. V tomto případě pak má dlužník právo na vydání bezdůvodného obohacení, dle vlastní volby. Upraveno je zde ale i právo volby pro věřitele.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

§ 455

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 2997 [Rekodifikace]

(1) Dlužník, který plnil dluh nežalovatelný nebo promlčený nebo takový, který je neplatný pro nedostatek formy, nemá právo na vrácení toho, co plnil. Právo na vrácení nemá ani ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen, ledaže plnil z právního důvodu, který později nenastal nebo odpadl.

(2) *Plnila-li osoba proto, že k tomu byla přivedena lstí, donucena hrozbou nebo zneužitím závislosti, ustanovení odstavce 1 se nepoužije. To platí i v případě, že plnila osoba nesvéprávná.*

Z ustanovení vymizel taxativní výčet (§ 455/2) zákona č. 40/1964 Sb., který upravoval plnění z her a sázek, nicméně i nadále se nepovažuje za bezdůvodné obohacení. Značným způsobem také chrání dlužníka, pokud byl k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou nebo zneužitím závislosti.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 2998 [Rekodifikace]**

Plnila-li strana vědomě proto, aby druhá strana něco vykonala za účelem zakázaným nebo zcela nemožným, nemá právo požadovat, aby jí to bylo vráceno. Dal-li však někdo, aby zabránil protiprávnímu činu, něco tomu, kdo se chtěl činu dopustit, může požadovat vrácení.

Nové ustanovení reaguje na podvodné a klamavé praktiky. Za účelem zabránění trestného činu, lze převést věc na jiného. Vzhledem k tomu, že se ale jedná o zohledněnou zásadu trestního práva, smí být tohoto institut využíváno jen v krajních případech, jako tzv. „ultima ratio“.

**Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
§ 458**

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 2999 [Rekodifikace]**

(1) *Není-li vydání předmětu bezdůvodného obohacení dobře možné, má ochuzený právo na peněžitou náhradu ve výši obvyklé ceny. Bylo-li plněno na základě neplatného nebo zrušeného právního jednání, právo na peněžitou náhradu však nevznikne v rozsahu, v jakém se to přičí účelu pravidla vylučujícího platnost právního jednání.*

(2) *Plnil-li ochuzený za úplatu, poskytne se náhrada ve výši této úplaty; to neplatí, zakládá-li výše úplaty důvod neplatnosti smlouvy nebo důvod pro zrušení závazku, anebo byla-li výše úplaty takovým důvodem podstatně ovlivněna.*

(3) *Nelze-li předmět bezdůvodného obohacení vydat proto, že došlo k jeho zkáze, ztrátě nebo zhoršení z příčin, které jdou k tíži ochuzeného, nahradí obohacený nanejvýš tolik, co ušetřil na vlastním majetku.*

Srovnatelné ustanovení v § 458, zákona č. 40/1964 Sb., neobsahovalo tak rozvinutou právní úpravu. Zákon č. 89/2012 sb., ji rozšířil o možnosti, kdy vydání bezdůvodného obohacení již není fakticky možné. Stejně tak je zakotvena úprava pro ty případy, kdy sice došlo k úhradě ceny, ale již nedošlo k plnění ze strany druhé.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 3000 [Rekodifikace]**

Poctivý příjemce vydá, co nabyl, nanejvýš však v rozsahu, v jakém obohacení při uplatnění práva trvá.

Nový občanský zákoník používá nově termíny, jako je dobrá a zlá víra a s tím spojuje rozdílné následky. Posuzovat bezdůvodné obohacení se proto nemá v době, kdy bylo nabyto, ale v době, kdy se žádá navrácení.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 3001 [Rekodifikace]**

(1) *Zcizil-li poctivý příjemce předmět bezdůvodného obohacení za úplatu, může podle své volby vydat buď peněžitou náhradu, anebo co utřil. Zcizil-li jej poctivý příjemce bezúplatně, nemá vůči němu ochuzený právo na náhradu; může ji však požadovat po osobě, která předmět od obohaceného nabyla a nebyla v dobré víře.*

(2) *Získal-li obohacený předmět obohacení v dobré víře nebo bez svého svolení a nelze-li jej dobře vydat, není povinen k náhradě, ledaže by tím vznikl stav zjevně odporující dobrým mravům.*

Z porovnání staré právní úpravy nám vyplývá, že se nově obohacený nemusí vzdát celého bezdůvodného obohacení, ale může se zohlednit i dispozice s ním. Poctivý příjemce by proto měl žádat vydání pouze do takové výše, do jaké bezdůvodné obohacení v době vymáhání disponuje.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 3002 [Rekodifikace]**

(1) *Plnila-li strana podle úplatné smlouvy, byť nebyla platná, není její právo na peněžitou náhradu vůči druhé straně ustanoveními § 3000 a 3001 dotčeno. To platí i v případě, že byl závazek z takové smlouvy zrušen.*

(2) *Užíval-li věc nabytou podle úplatné smlouvy poctivý příjemce a je-li smlouva neplatná, poskytne druhé straně náhradu za užívání, avšak jen do výše odpovídající jeho prospěchu.*

Toto ustanovení přiznává práva osobě, která plnila na základě dohody, která byla poté zneplatněna. Zákon zde této osobě přiznává nejen náhradu za poskytnuté plnění ale i náhradu za užívání poskytnuté věci.

**Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
§ 458, § 459**

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 3003**

Nepoctivý příjemce vydá, co nabyl v době, kdy obohacení získal.

Toto ustanovení se zásadně zjednodušilo, avšak fakticky přejalo a do sebe inkorporovalo veškerou podstatu původních ustanovení.

**Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
§ 458, § 459**

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 3004 [Rekodifikace]**

(1) *Obohacený, který nebyl v dobré víře, vydá vše, co obohacením nabyl, včetně plodů a užitků; rovněž nahradí užitek, který by*

ochuzený byl získal. Zcizil-li předmět bezdůvodného obohacení za úplatu, má ochuzený právo požadovat, aby mu byla podle jeho volby vydána buď peněžitá náhrada, anebo co obohacený zcizením utřžil.

(2) Bylo-li bezdůvodné obohacení nabyto zásahem do přirozeného práva člověka chráněného ustanoveními první části tohoto zákona, může ochuzený požadovat za neoprávněné nakládání s hodnotami týkajícími se jeho osobnosti namísto plnění podle odstavce 1 dvojnásobek odměny obvyklé za udělení souhlasu s takovým nakládáním. Je-li pro to spravedlivý důvod, může soud rozsah plnění přiměřeně zvýšit.

Zde se jedná o další ustanovení, které sice bylo přeformulováno a to i s pomocí nového pojmového označení, ale jinak nijak zásadně nezměnilo obsah. Ačkoliv díky novému legislativnímu rámci tohoto odstavce lze říci, že nyní upravuje problematiku rozsáhleji a tudíž lze více případů podřadit pod toto ustanovení.

**Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
§ 458, § 459**

**Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
§ 3005**

Kdo předmět bezdůvodného obohacení vydává, má právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil, a může od věci oddělit vše, čím ji na svůj náklad zhodnotil, je-li to možné bez zhoršení podstaty věci.

Ustanovení § 3003–§ 3005 spolu úzce souvisejí, neboť upravují vydávání věci ve zlé víře. Nově je v § 3004 zlegalizováno právo požadovat dvojnásobně vyšší částku obvyklé odměny za dotčení osobnostních práv.

4. SHRnutí

S ohledem na komparaci starého a nového občanského zákoníku lze usuzovat, že v některých ustanoveních došlo pouze k přeformulování, někde k zásadní změně a jinde ke vzniku zcela nového ustanovení. Smyslem tohoto článku bylo na dané změny poukázat a zdůraznit ty, které jsou v rámci nového občanského zákoníku zásadní.

Obecně lze říci, že nová úprava má snahu více ochránit ochuzeného, a také proto inkorporovala pouze demonstrativní výčet jednání bezdůvodného obohacení, doplněný o výčet příkladů. Za tímto účelem také došlo ke stěžejnímu posunu u posuzování bezdůvodného obohacení, kdy se nově posuzuje z pohledu spravedlnosti, slušnosti a zvyklostí, nikoliv práva (z tohoto také vyplývá vznik nového sousloví: „obohacení bez spravedlivého důvodu, ochuzený, obohacený, dobrý víra, zlá víra, aj.“³⁾).

Nový občanský zákoník také zakládá povinnost zohledňovat vyšší bezdůvodného obohacení v době, kdy se žádá o navrácení. Taktéž došlo k zohlednění zásad trestního práva, jehož institutů má být využíváno jen v krajních případech, jako tzv. „ultima ratio“.

5. LITERATURA

- [1] ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. 316 s.
- [2] ČESKO. Zákon č. 2/1993 Sb., ze dne 16. prosince 1992, *Listina základních práv a svobod.* [Online]. 2014 [cit. 2014-03-01]. Dostupný z: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/listina-zakladnich-prav-a-svobod/>>
- [3] ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., ze dne 1. ledna 2014, *Občanský zákoník.* [Online]. 2014 [cit. 2014-03-01]. Dostupný z: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/obcanszak/>>
- [4] Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku. [Online]. 2014 [cit. 2014-03-01]. Dostupná z: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-k-ZOK.pdf/>>

³⁾ Zákon č. 89/2012 Sb., ze dne 1. ledna 2014, *Občanský zákoník.* [Online]. 2014 [cit. 2014-03-01]. Dostupný z: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/obcanszak/>>.